

Річковий трактир

Іван Бунін

З книги "Темні алеї"

Переклад Олександра Грязнова

У "Празі" виблискували люстри, грав серед обіднього шуму і гамору струнний португальський оркестр, не було жодного вільного місця. Я постояв, озираячись, і вже хотів іти, як побачив знайомого військового лікаря, який відразу запросив мене до свого столика біля вікна, відкритого на весняну теплу ніч, на Арбат, що гримів трамваями. Пообідали разом, чимало випивши горілки і кахетинського, розмовляючи про недавно створену Державну думу, замовили кави. Лікар дістав старий срібний портсигар, запропонував мені асмолівську "пушку" і, запалюючи, сказав:

— Так, все Дума та Дума... Чи не випити нам коньяку? Щось сумно.

Я сприйняв це за жарт, чоловік він був спокійного і сухуватого характеру (міцної і сильної статури, якій дуже личила військова форма, рудий, зі сріблом на скронях), але він серйозно додав:

— Від весни, мабуть, сумно. На старість, та ще холосту, мрійливу, стаєш взагалі значно чутливішим, ніж у молодості. Чуєте, як пахне тополею, як дзвінко гримлять трамваї? До речі, закриймо вікно, незатишно, — сказав він встаючи. — Іване Степановичу, шустівського...

Поки старий половий Іван Степанович ходив за шустівським, він неухважно мовчав. Коли подали і налили по чарці, затримав пляшку на столі і продовжував, хлиснувши коньяку та з гарячої чашечки:

— Тут іще ось що — деякі спогади. Перед вами заходив сюди поет Б. з якоюсь худенькою, маленькою дівцею, схожою на бідну курсисточку, щось чітко, різко і гнівно викрикував своїм гаркавим, гавкаючим у ніс голосом метрдотелю, що підбіг до нього, напевне, з вибаченнями за відсутність вільних місць, — місце, мабуть, було замовлене по телефону, але не залишене, — потім пихато пішов геть. Ви його добре знаєте, але і я з ним трохи знайомий, зустрічаюсь у гуртках, що цікавляться старими руськими іконами, — я ними теж цікавлюсь і вже давно, із волзьких міст, де служив колись кілька років. Крім того, і наслухався про нього достатньо, про його романи, між іншим, так що відчув деяку жалість до цієї, безсумнівно, чергової його шанувальниці і жертви. Була вона жакливо зворушлива, розгублена і захоплена дивилась то на цей, певне, зовсім незвичний їй ресторанний блиск, то на нього, поки він скандував свою лайку, демонічно граючи чорними очима і віями. Все це і навело мене на спогади. Розкажу вам один із них, викликаний саме ним, тим більше, що оркестр іде геть, і можна посидіти спокійно...

Він уже почервонів від горілки, від кахетинського, від коньяку, як завжди

червоніють від вина руді, але налив іще по чарці.

— Я згадав, — розпочав він, — як років двадцять тому ішов якимось вулицею одного приволзького містечка такий собі доволі молодий військовий лікар, тобто, правду кажучи, я сам. Ішов через дрібниці, щоб кинути якийсь лист у поштову скриньку, з тим безтурботним благополуччям у душі, що інколи відчуває людина без будь-якої причини у хорошу погоду. А тут якраз погода була прекрасна, тихий, сухий, сонячний вечір початку вересня, коли на тротуарах так приємно шурхотить під ногами опале листя. І от, щось думаючи, випадково піднімаю я очі і бачу: іде поперед мене швидким кроком дуже струнка, граційна дівчина в сірому костюмі, в сіренькому, красиво вигнутому капелюшку, з сірою парасолькою в руці, обтягнутій оливковою лайковою рукавичкою. Бачу і відчуваю, що мені в ній щось жахливо подобається, а крім того, здається дещо дивним: чому і куди так поспішає? Дивуватись, здавалось би, нічому – чи мало буває у людей невідкладних справ? Але все-таки це чомусь інтригує мене. Несвідомо і сам прискорюю кроки, майже наздоганяю її – і, виявляється, не даремно. Попереду, на розі, стара низька церква, і я бачу, що вона прямує до неї, хоч будній день і такий час, коли ніякої служби по церквах ще немає. Там вона збігає на паперть, з трудом відчиняє важкі двері, а я знову за нею і, ввійшовши, зупиняюсь край порога. В церкві порожньо, і вона, не бачачи мене, швидким і легким кроком іде до амвону, хреститься і гнучко опускається навколішки, закидає голову, притискає руки до грудей, впустивши парасольку на підлогу, і дивиться на вівтар тим, як видно по всьому, настійливо благальним поглядом, яким люди просять божої допомоги у великому горі або гаряче бажаючи чого-небудь. У вузьке із залізними ґратами вікно ліворуч від мене світить жовтувате вечірнє світло, спокійне і ніби теж старовинне, задумливе, а попереду, у приземкуватій глибині церкви, вже похмуро, тільки мерехтить золото кованих із чудесною древньою грубістю риз на образах вівтарної стіни, і вона, навколішках, не зводить з них очей. Тонка талія... каблучки легкого, елегантного взуття, що уткнулося носками у підлогу... Потім декілька раз притискає хусточку до очей, швидко бере з підлоги парасольку, ніби наважившись на щось, гнучко встає, біжить до виходу, раптом бачить моє обличчя – і мене просто вражає своєю красою жахливий переляк, що раптом промайнув у її блискучих від сліз очах...

У сусідній залі погасла люстра, — ресторан вже спустів, — і лікар поглянув на годинник.

— Ні, ще не пізно, — сказав він. — Всього десять. Ви нікуди не поспішаєте? Ну то посидьмо ще трохи, я докажу вам цю досить дивну історію. Дивним було в ній перш за все те, що того ж вечора, тобто, вірніше, пізно ввечері, я знову зустрів її. Мені раптом заманулось поїхати у літній трактир на Волзі, де я був всього два-три рази за все літо, та й то лиш для того, щоб посидіти на річковому повітрі після спекотного дня у місті. Чому я поїхав саме в той вже свіжий вечір, бог знає: ніби мною щось керувало. Можна, звичайно, сказати, що вийшла проста випадковість: поїхала людина знічев'я і немає нічого дивного у новій випадковій зустрічі. Зрозуміло, усе це цілком справедливе. Але чому ж вийшло й інше, тобто те, що я зустрів її чорт знає де і що раптом виправдались

якісь невиразні здогадки і передчуття, пережиті мною, коли я вперше побачив її і ту зосередженість, якусь таємну тривожну мету, з якою вона ішла до церкви і там так напружено і мовчки, тобто чимось найголовнішим, найсправжнішим, що є в нас, молила про щось бога? Приїхавши і зовсім забувши про неї, я довго і нудно сидів один в цьому річковому шинку, дуже дорогому, до речі, відомому своїми купецькими нічними гульбищами, нерідко тисячними, і без жодного смаку ковтав час від часу жигулівське пиво, згадуючи Рейн і швейцарські озера, на яких був влітку минулого року, і думаючи про те, які вульгарні всі провінційні російські місця заміських розваг, зокрема, і приволзькі. Ви бували у приволзьких містах і в подібних трактирах на воді, на палях?

Я відповів, що Волгу знаю мало, на поплавцях там не бував, але легко уявляю собі їх.

— Ну, звичайно, — сказав він. — Російська провінція всюди доволі однакова. Одне тільки там ні на що не схоже — сама Волга. Від ранньої весни і до зими вона завжди і всюди незвичайна, у всяку погоду, і що вдень, що вночі. Вночі сидиш, наприклад, у такому трактирі, дивишся у вікна, з яких складаються три його стіни, а коли в літню ніч всі вони відкриті на повітря, дивишся прямо в темряву, в чорноту ночі, і якось особливо відчуваєш всю цю дику велич водяного простору за ними: бачиш тисячі розсипаних різнобарвних вогнів, чуєш плескіт плотів, що пропливають поруч, перекличку мужицьких голосів на них або на баржах, крики, якими застерігають один одного, різнотонну музику то дзвінких, то низьких гудків пароплавів і терції яких-небудь жвавих річкових паровичків, що зливаються з ними, згадуєш усі ці розбійницькі і татарські слова — Балахна, Васильсурськ, Чебоксари, Жигулі, Батраки, Хвалинськ — і страшні орди вантажників на їх пристанях, потім всю незрівнянну красу старих волзьких церков — і тільки головою хитаєш: яка справді ні з чим незрівнянна оця наша Русь! А подивишся навкруг — що це, власне, таке, оцей трактир? Будівля на палях, дерев'яний сарай з вікнами у грубих рамах, вставлений столами під білими, але нечистими скатертинами з важкими дешевими столовими наборами, де в сільничках сіль змішана з перцем і серветки пахнуть сірим милом, дощатий поміст, тобто балаганна естрада для балалаєчників, гармоністів і арфісток, освітлена по задній стіні гасовими лампами зі сліпучими жерстяними рефлекторами, жовтоволосі полові, хазяїн з мужиків з товстим волоссям, з ведмежими очима — і як з'єднати все це з тим, що тут раз-у-раз випивається за ніч на тисячу рублів мумму і редереру! Все це, знаєте, також Русь... Та чи не набрид я вам?

— Змилюйтесь! — сказав я.

— Ну то дозвольте закінчити. Я все це підвожу до того, в якому похабному місці раптом знову зустрів я її у всій її чистій, шляхетній чарівності і з яким супутником! Ближче до півночі трактир став оживати і наповнюватися: запалили під стелею велетенську і страшно гарячу лампу, лампи по стінах, лампочки на стіні за помостом, вийшов цілий полк полових, повалив натовп гостей: звичайно, купецькі синки, чиновники, підрядчики, капітани пароплавів, трупа акторів, що гастролювали в місті... полові, розпусно вигинаючись, забігали з тацями, в компаніях за столами пішов гамір,

регіт, поплив тютюновий дим, на поміст вийшли і в два ряди сіли по його боках балалаєчники в оперно-селянських сорочках, у чистеньких онучах і новеньких личаках, за ними вийшов і фронтом став хор... "Ивво род-нии-и ни узнали-и, спроси-и-ли воин-а, кто ты-ты..." Потім вийшов з величезною гармонією в руках якийсь "знаменитий Іван Грачов", сів на стілець біля краю помосту і струснув густим, хамськи розібраним на прямий ряд білобрисим волоссям: мордою – натирач підлоги, жовта косоворотка, розшита по високому коміру і подолу червоним шовком, джгут червоного пояса з довгими китицями, нові чоботи з лакованими халявами... Струснув волоссям, поклав на підняте коліно гармонію-трюхрядку з чорним із золотом міхом, втупив олов'яні очі кудись вгору, зробив хвацький перебір на ладах – і загарчав, заспівав ними, ламаючи, звиваючи і розтягуючи міх товстою змією, перебираючи лади з дивовижними викрутасами та все голосніше, рішучіше і різноманітніше, потім задрав морду, закрив очі і залився жіночим голосом: "Я вечор в лужках гуляла, грусть хотела разогнать..."

Ось якраз у цю хвилину я і побачив її і, звичайно, не одну: саме тоді я встав, щоб покликати полового і заплатити за пиво, та так і ахнув: відчинилися зовні двері за помостом, і з'явилась вона, в якомусь картузику кольору хакі, у водонепроникному пальто того ж кольору з поясом, — щоправда, гарна вона була у всьому цьому дивовижно, схожа на високого хлопчика, — а за нею, тримаючи її за лікоть, хтось невеликого зросту, у чумарці і дворянському картузі, темнолиций і вже зморшкуватий, з чорними неспокійними очима. І, розумієте, я, як кажуть, світу божому був не радий! Я впізнав у ньому одного мого знайомого, поміщика, що промотав свої маєтки, пияка, розпусника, колишнього гусарського поручика, вигнаного з полку, і, нічого не тямлячи, не думаючи, кинувся вперед між столами так стрімко, що наздогнав його і її майже при вході, — Іван Грачов ще кричав: "Я цветочек там искала, чтобы милому послать..." Коли я підбіг до них, він, глянувши на мене, встиг весело крикнути: "А, лікарю, здрастуйте", в той час як вона зблідла до гробової синяви, але я відштовхнув його і шалено зашепотів їй: "Ви, в цьому шинку! В північ з розпусним пияком, шулером, відомим всьому повіту і місту!" Я схопив її за руку, загрожуючи скалічити його, якщо вона цієї ж хвилини не вийде зі мною геть звідси. Він заціпенів – що ж він міг, знаючи, що я можу ось цими руками підкови ламати! Вона повернулася і, нахиливши голову, пішла до виходу. Я наздогнав її під першим ліхтарем на брукованій набережній, взяв під руку, — вона не підвела голови, не звільнила руку. За другим ліхтарем, біля лави, вона зупинилась і, вткнувшись у мене, затремтіла від сліз. Я посадив її на лаву, одною рукою тримаючи її мокру від сліз, милу, тонку, дівочу руку, другою обіймаючи за плече. Вона безладно вимовляла: "Ні, неправда, неправда, він хороший... він нещасний, але він добрий, великодушний, безтурботний..." Я мовчав, — заперечувати було безглуздо. Потім покликав візника, що проїжджав мимо. Вона стихла, і ми мовчки піднялись у місто. На площі вона тихо сказала: "Тепер пустіть мене, я дійду пішки, я не хочу, щоб ви знали, де я живу", і, раптом поцілувавши мою руку, зіскочила і, не озираючись, невправно пішла навскоси по площі... Більше я ніколи не бачив її і так і не знаю досі, хто вона, що вона...

Коли ми розплатились, одягнулись вниз і вийшли, лікар дійшов зі мною до рогу Арбата, і ми призупинились, щоб розпрощатися. Було порожньо і тихо – до нового пожвавлення біля півночі, до роз'їзду із театрів і вечерь у ресторанах, в місті і за містом. Небо було чорне, чисто блищали ліхтарі під молодю, ошатною зеленню на Пречистенському бульварі, м'яко пахло весняним дощем, який змочив бруківку, доки ми сиділи у "Празі".

— А знаєте,— сказав лікар, поглянувши навкруг, — я жалкував потім, що, так би мовити, врятував її. Були зі мною й інші випадки такого роду... А навіщо, дозвольте спитати, я вмішувався? Чи не все одно, чим і як щаслива людина! Наслідки? Та ж вони все одно завжди існують: адже від усього залишаються в душі жорстокі сліди, тобто спогади, які особливо жорстокі й болісні, якщо згадується щось щасливе... Ну, до побачення, дуже радий був зустрітись з вами...

27. 10. 43